

LARS OXELHEIM*
PROFESSOR

HEMLANDS- EFFEKTER AV UTGÅENDE DIREKT- INVESTERINGAR — ETT NORDISKT PERSPEKTIV

Denna artikel studerar hemlandseffekter av direktinvesteringar i utlandet. Tidigare empiriska studier visar på ett positivt samband mellan produktion i utlandet och export, vilket i förlängningen innebär att det bör finnas ett positivt samband mellan direktinvesteringar i utlandet och inhemska investeringar. Ett av få industriländer som kan tillhandahålla statistik som gör det möjligt att testa detta samband är Sverige. För detta land erhålls för perioden 1982 till 1992 ett signifikant negativt samband mellan kunskapsintensiva företags investeringar i EU och i Sverige. Detta tolkas så att de kunskapsintensiva företagen för undersökningsperioden reagerat på tillskapandet av EU:s inre marknad och av rädsla för ett "fortress Europe" förlagt investeringarna till EU på bekostnad av Sverige. Kunskapsintensiteten i industrikärnan bör sålunda ha minskat i Sverige och hypotetiskt också i övriga nordiska länder utanför EU. En analys av kunskapsintensiteten i förädlingsvärdet bland de 10 största förädlingsvärdesgivarna i vart och ett av i de nordiska länderna visar att den största minskningen i kunskapsintensitet drabbat den svenska industrikärnan medan den norska minskat något och den finska förblivit i stort sett oförändrad.

Omfattningen av gränsöverskridande direktinvesteringar (FDI) ökade dramatiskt under 1980-talets andra hälft. De totala globala flödena var under 1990 ca 5 gånger det genomsnittliga årliga flödet under decenniets första hälft och den globala stocken uppgick 1990 till mer än 1500 miljarder US dollar. De viktiga drivkrafterna bakom ökningen var en uppluckring av de regleringar som kringgärdat internationella kapitalflöden och informationsteknologins utveckling. Utöver dessa faktorer har en ökad regionalisering, servicektorns tillväxt och en mognande marknad för fusioner och uppköp haft betydelse.

POLITIKERNAS ROLL

En viktig faktor bakom den allmänna våg av avreglering som karaktäriserade 1980-talet var förhållandet att det hos politikererna runt om i världen vuxit fram en insikt om att en reglerad marknad är oförenlig med en effektiv resursallokering och en solid och balanserad ekonomisk tillväxt. I denna ändrade insikt låg också en ändrad inställning till ingående direktinvesteringar och ett påtagligt intresse i att försöka tillgodogöra sig de positiva effekter som är förknippade med dessa: nya arbetstillfällen, överföring av såväl teknisk kompetens som managementkunskap, ny inhemsk produktionskapacitet samt kapitalinflöde utan

* Professor i internationellt företagande vid Lunds universitet och tillika verksam som forskare vid Industriens Utredningsinstitut i Stockholm.

skuldtjänst. Politikernas möjligheter att påverka inflödet har emellertid minskat. Som en följd av att valutareglerna avvecklats eller lättats i de flesta länder har politikernas möjligheter att locka till sig investeringar genom att exempelvis skapa en låg inhemsk kapitalkostnad minskat. I en avreglerad värld ser de finansiella aktörerna till att summan av de förväntade valuta- och räntekomponenterna vid given risk blir densamma världen över. Vad som återstår för politikerna är sålunda att arbeta för ett positivt företagsklimat genom ett antal produktivitetshöjande åtgärder, såsom att minska byråkratin kring ingående investeringar, att höja kompetensnivån i landet och flexibiliteten i densamma samt att förbättra landets infrastruktur.

Vid sidan om dessa sätt att skapa goda betingelser för produktion i landet finns ett hot om att politikerna skall frestas att ta till andra medel. Den höga arbetslösheten som finns i de flesta industriländer har fått många politiker att sätta sin tillit till ingående direktinvesteringar som en potentiell lösning. Kapplöpningen mellan länder om dessa investeringar har därvid intensifierats. Det är snarare regel än undantag att ett land idag har ett program för att öka dess attraktivitet hos utländska investerare med syftet att via ingående investeringar skapa nya arbetstillfällen. Faran ligger i att politikerna frestas till snabba segrar och likt idrottsmännens bruk av anabola steroider inför avgörande tävlingar kommer att försöka göra landet attraktivt genom att erbjuda olika former av "morötter" i kapplöpningen om önskvärda direktinvesteringar från utlandet.¹ Morötterna kan exempelvis bestå av subventioner och mjukare tolkningar av internationella avtal. De kan emellertid också vara propagandistiska till sin karaktär och spela på nationalistiska känslor för att få det egna landets konsumenter att endast köpa varor som är inhemskt tillverkade.

I den utsträckning kampen mellan nationer förs med medel som är förenliga med rättvis konkurrens kommer kapplöp-

ningen att bidra till ökad välfärd. Debatten om hur Hoover lockades från Frankrike genom att det nya värdlandet Skottland erbjöd sänkta krav på arbetsmiljön som morot (social dumping) är dock bara ett av många exempel på att kapplöpningen med hjälp av andra medel redan är igång.

Kapplöpningen med otillbörliga medel kan också visa sig betinga ett högt pris för den globala välfärden via en våg av återreglering. Vissa länder kommer att tvingas in se att de tillhör förlorarna i kampen om investeringarna. När ett lands produktionskapacitet lockas att lämna landet till följd av att något annat land bjudit över i form av morötter är det lätt att förstå att inhemska lobbygrupper kommer att uppvakta politikerna. De kommer att kräva en inlåsning av kapitalet. Historien visar att politikerna med sina vanligtvis korta mandatperioder ofta är benägna att skylla ett och annat misslyckande på orättvis konkurrens från utlandet. Sannolikt kommer de att följa lobbyisternas krav på ett återinförande av kapitalkontroller. Vägen tillbaka mot bilateralism är därvid påbörjad. På handelssidan finns i form av Omnibus Trade Act² från 1988 ett närliggande exempel på vad som kan tänkas ske på direktinvesteringssidan.

UTGÅENDE NORDISKA DIREKT- INVESTERINGAR OCH EU:S INRE MARKNAD

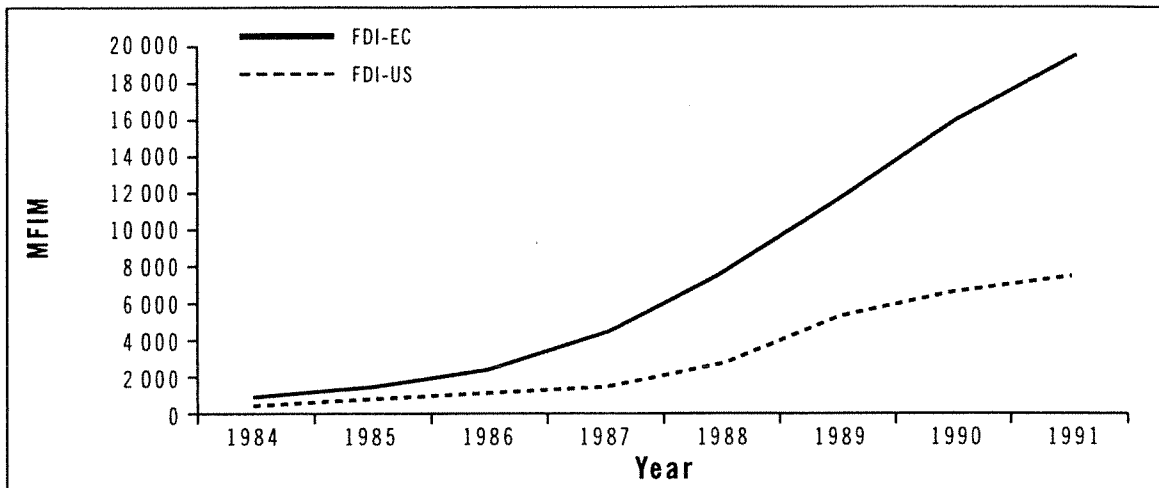
Politikernas påverkan av investeringsflödena kan delas upp i investeringsskapande och investeringsomfördelande åtgärder. Den förstnämnda kategorin leder till en förbättrad allokering av produktionsresurserna genom vidtagandet av produktivitetshöjande åtgärder av det slag som tidigare exemplifierats, medan den sistnämnda kategorin innebär att allokeringen sker utifrån andra grunder såsom exempelvis på basis av de s.k. morötterna. Ser vi till tillskapandet av EU:s inre marknad från 1985 och framåt sände detta investeringssigna-

¹ För en diskussion om kampen om direktinvesteringarna, se Oxelheim (1993).

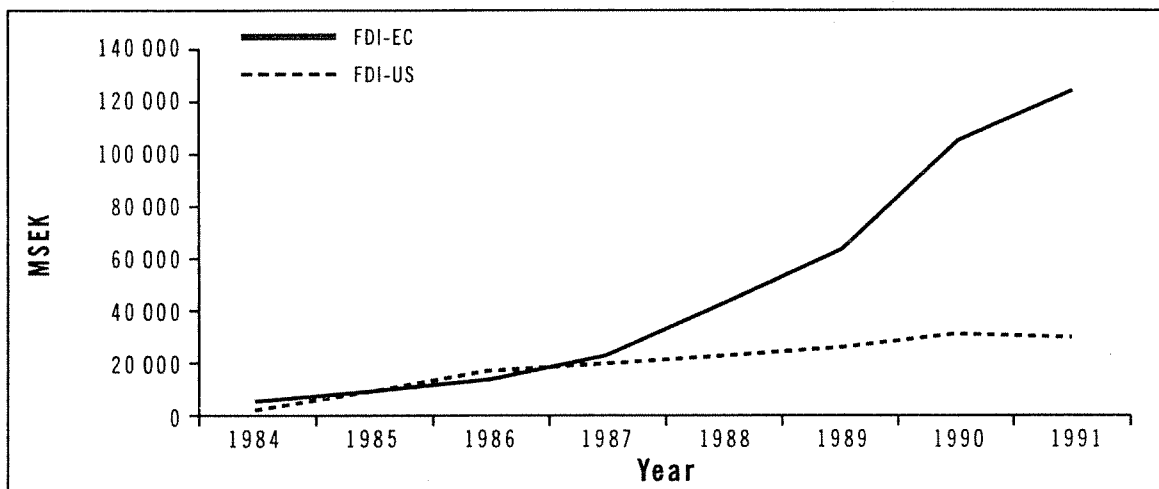
² Denna akt gav de amerikanska myndigheterna rätten till bilaterala förhandlingar med företrädare för de länder som i amerikanska politikernas mening tillämpat en orättvis handelspraxis mot USA.

Figur 1. Utgående direktinvesteringar från några större EFTA-länder.
 Nettoinvesteringar, miljoner i resp. lands valuta, 1984 års priser

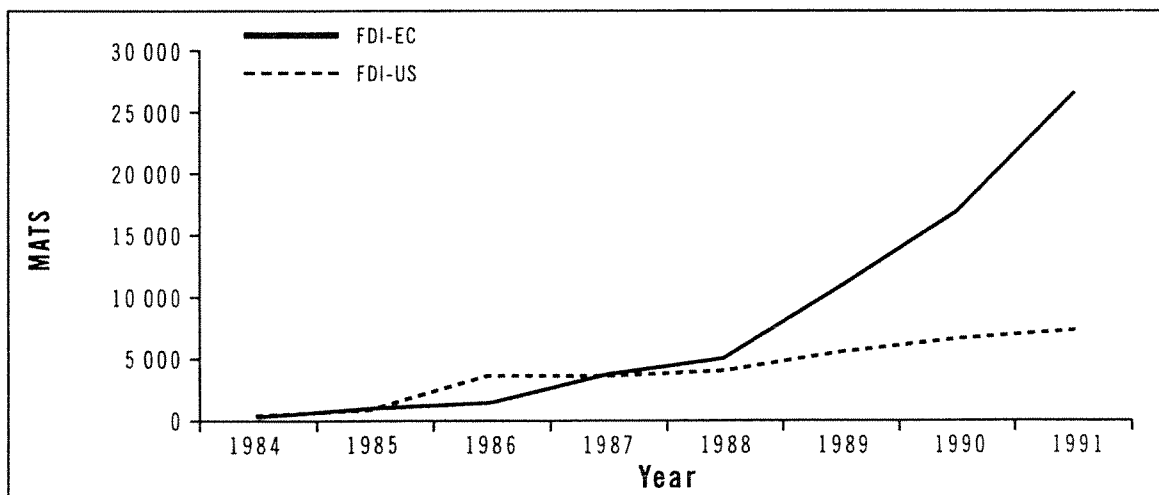
FINLAND

SVERIGE

ÖSTERRIKE

Källa: Oxelheim och Gärtner (1994a)

ler av båda slagen till företag med hemmas bas utanför EU. Utsikterna till en effektivare produktion i EU för att betjäna en stor, gränslös inre marknad kan ha verkat investeringslockande för en del företag medan de företag som fortfarande ansåg sig kunna producera effektivare utanför denna marknad såg en risk att utestängas från handel med denna marknad om man inte investerade för produktion inom EU. I det senare fallet kommer sålunda inte produktionen att förläggas där den effektivast kan genomföras till följd av en investeringslockande/-hotande politik bestående av en piska som alternativ till morot.

Mönstret för utgående investeringar från de större EFTA-länderna visar ett kraftigt uppsving 1987/88.³ Den mycket kraftfulla ökningen av framförallt svenska och österrikiska företags investeringar i EU (Figur 1) talar för att ökningen inte utgör ett traditionellt svar på ett investeringslockande incitament. Den momentana reaktionen talar snarare för att det är fråga om ett strategiskt handlande som svar på ett

hot. Många företag upplevde en beslutssituation av det slag som exemplifieras i Tabell 1. Resultaten från en intervjustudie med svenska företag⁴ samt inlägg från företagsledare i den pågående debatten om det svenska investeringsklimatet tyder på att det åtminstone i beslutsprocessen bakom Sveriges utgående investeringar funnits ett hot om ett "fortress Europe". Den kraftiga vinstminskning ett sådant scenario representerar för det stora flertalet svenska företag innebär att det endast krävs en mycket liten sannolikhet för detta scenario för att produktionen skall utlokaliseras även om alla andra scenarier skulle indikera att det vore effektivare att producera i Sverige.

SVENSKA UTGÅENDE DIREKT- INVESTERINGARS EFFEKTER PÅ INVESTERINGAR I SVERIGE

En viktig hemlandseffekt avser utgående direktinvesteringars inverkan på investeringar och produktionsmönster i hemlan-

Tabell 1. Beslutsmatris för företag utanför EU.
Exempel

		Hemlandet blir medlem i EU	Hemlandet blir ej medlem i EU	
			"Fortress Europe"	"Non-fortress Europe"
Sannolikhet		$1-p_1-p_2$	p_1	p_2
Beslut	Produktion i hemlandet	100	-200	90
	Produktion i EU	80	80	80

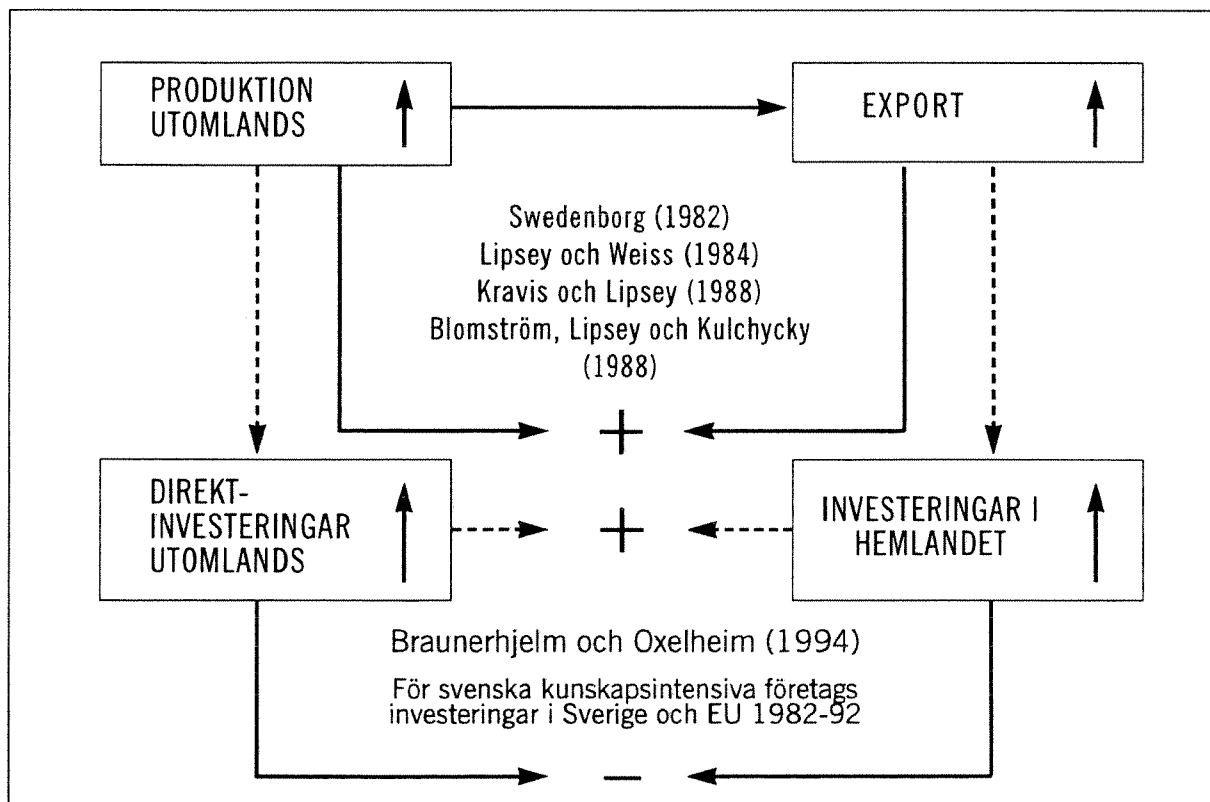
Anm: I detta förenklade exempel lämnas fiktiva vinster för olika kombinationer av produktionsbeslut och scenarier om medlemskap i EU. Antag för enkelhetens skull att de tre medlemsscenarierna i tabellen är lika sannolika. Under detta antagande kommer produktionen i hemlandet att ge en förväntad förlust på 3,3 att jämföras med förväntad vinst på 80 vid produktion inom EU. Den stora förlusten som är förknippad med produktion i hemlandet om EU utvecklas till "fortress Europe" gör att – så snart förväntad vinst är beslutskriteriet – produktionen förläggs till EU utom i fallet då p_1 är noll eller mycket liten.

det. Inom forskningslitteraturen om FDI finns få redovisade empiriska undersökningar av dessa effekter. Förklaringen ligger i svårigheterna att få tillgång till data.⁵ Det handlar då inte bara om kvaliteten på data utan om förhållandet att data överhuvudtaget inte registrerats. Svensk statistik ligger emellertid långt framme här och med hjälp av icke publicerade Riksbanksdata har Braunerhjelm och Oxelheim (1994) för perioden 1982-92 funnit en signifikant negativ samvariation mellan kunskapsintensiva investeringar i Sverige och svenska kunskapsintensiva företags investeringar i EU.⁶ En regressionsstudie visar att den negativa relationen kvarstår även sedan hänsyn tagits till andra investeringsincitament såsom real växelkurs och kapacitetsutnyttjande.⁷

Detta måste tolkas så att de kunskapsintensiva investeringarna för undersökningsperioden förlagts till EU på bekostnad av Sverige.

Många undersökningar har som framgår av *Figur 2* tidigare påvisat ett positivt samband mellan utlandsproduktion och export. Ett sådant samband kan tolkas som att det också skulle finnas ett positivt samband mellan utlandsinvesteringar och investeringar i hemlandet. Den ovan refererade undersökningen visar dock att så inte har varit fallet vad avser investeringar inom kunskapsintensiv sektor för perioden 1982-92 med svenska företag som investerare och EU som mottagare av de utgående direktinvesteringarna.

Figur 2.

5 FDI definieras olika över länder även om den vanligaste definitionen är att en direktinvestering anses ge ett betydande inflytande från och med ett 10-procentigt ägande. FDI registreras också olika. I en del fall registreras investeringen i enlighet med det investerande företagets näringsgrensklassificering medan den i andra länder registreras efter investeringens näringsgrensklassificering. Om exempelvis ett svenskt pappersproducerande företag gör en direktinvestering i ett kemiföretag i utlandet kommer detta i Sverige att registreras

som ISIC 34 medan motsvarande investering från ett företag med annat hemland skulle kunna komma att klassificeras som ISIC 35.

6 Med kunskapsintensiva företag avses i denna studie företag från de sektorer - ISIC 35 och 38 - som uppvisar högst FoU-intensitet.

7 Sambandet mellan icke-kunskapsintensiva svenska företags investeringar hemma och i EG är positivt om än insignifikant.

Tabell 2. De 10 största industriföretagens bidrag till inhemskt förädlingsvärde 1982 och 1992.
Den procentuella andelen lämnas inom parentes, antalet företag i sektorn utanför parentes.

Näringsgrenskod (sic)	Företag med hemmabas i							
	Danmark		Finland		Norge		Sverige	
	1992	1982	1992	1982	1992	1982	1992	1982
Livsmedelstillverkning (31)	2(3,2)	2(5,3)			3(6,6)	1(2,1)	1(4,0)	1(2,8)
Textiltillverkning (32)								
Trävaru-, massa- och papperstillverkning (33,34)			4(15,2)	4(13,1)	1(2,0)	1(1,2)	2(4,1)	
Tillverkning av kemiska produkter (35)	2(3,6)	4(3,5)			3(11,3)	4(13,0)	1(1,4)	
Tillverkning av varor av mineraliska ämnen (36)	3(1,4)	1(0,8)				1(1,9)		1(2,8)
Metallframställning (37)			1(2,3)	1(2,0)	1(1,6)	1(2,5)	1(1,2)	
Verkstadsvarutillverkning (38)	3(2,7)	3(4,7)	5(10,7)	5(9,4)	2(8,1)	2(5,0)	5(12,5)	8(28,2)
Annan tillverkning (39)								
Totalt relativt bidrag från de 10 största företagen till förädlingsvärdet för inhemsk tillverkningsindustri	10(10,9)	10(14,3)	10(28,2)	10(24,5)	10(29,6)	10(25,7)	10(23,2)	10(33,8)
av vilket den kunskapsintensiva delen (ISIC 35+38) utgör	5(6,3)	7(8,2)	5(10,7)	5(9,4)	5(19,4)	6(18,0)	6(13,9)	8(28,2)

Källa: Oxelheim och Gärtner (1994b)

HEMLANDSEFFEKTERNA I ETT NORDISKT PERSPEKTIV

Som tidigare nämnts kan på grund av brist på data inte den ovan refererade undersökningen vidgas till att gälla hela Norden. Ett alternativt sätt att studera hemlandseffekterna måste därför tillgripas. Ett sådant angreppssätt är att som i Oxelheim och Gärtner (1994b) se hur det ovan angivna sambandet återspeglats i det inhemska produktionsmönstret i form av förändringar i förädlingsvärdet i de tio största koncernerna i vart och ett av de nordiska länderna⁸ över perioden 1982-92. Hypotesen i studien är att de kunskapsintensiva företagen i Finland och Norge reagerat med strategiska investeringar enligt samma mönster som svenska företag i motsvarande sektorer, medan de kunskapsintensiva företagen i den danska industrikärnan inte haft samma incitament för utlandsinvesteringar som företagen i de nordiska grannländerna.

Tabell 2 visar förändringen av industrikärnan i de nordiska länderna i termer av förädlingsvärdet från kunskapsintensiva företag. Studien omfattar endast de 10 största förädlingsvärdesgivarna i dessa länder med motiveringen att denna kärna är av stor betydelse för spridningen av ny kunskap och ny managementfilosofi i ett land. Tabellen visar på stora förändringar i industrikärnan.⁹ Koncentrationen (mätt som andelen förädlingsvärde från de 10 största koncernerna av det totala förädlingsvärdet från den inhemska tillverk-

⁹ De nordiska länderna uppvisar under perioden 1986-90 skillnader vad avser nettoflöden av direktinvesteringar som procent av BNP. Sverige uppvisade det högsta gapet bland OECD-länderna med 3,44 procent utgående och 0,56 procent ingående investeringar. Finland hade också ett stort gap (1,96 procent ut och 0,46 procent in) medan Norge (1,44 procent ut och 0,90 procent in) och Danmark (1,04 procent ut och 0,56 procent in) hade mer balanserade flöden. De fyra länderna uppvisar också skillnader vad avser tillverkningsindustrins utveckling. I de tre nordiska länder som står utanför EU har tillverkningsindustrin som andel av BNP minskat kraftigt under perioden 1976 till 1992 medan den i Danmark vuxit. Den finska tillverkningsindustrin har sålunda minskat med 7,9 procentenheter till 18,8 procent, den norska med 6,1 procentenheter till 13,4 procent och den svenska med 7,0 procentenheter till 17,6 procent, medan den danska tillverkningsindustrin ökat med 1,6 procentenheter till 16,5 procent.

⁸ Island finns inte med i studien.

ningsindustrin) har minskat kraftigt i Sverige (från 33,8 procent till 23,2 procent) men också i Danmark, medan den ökat i Finland och Norge.

Tabellen visar också att bidraget från de kunskapsintensiva företagen bland de tio i topp inom varje land förändrats i olika riktningar. Den största förändringen i procentenheter uppvisar de kunskapsintensiva företagen i kärnan inom den svenska tillverkningsindustrin för vilka bidraget minskat från 28,2 procent av den inhemska tillverkningsindustrins förädlingsvärde till 13,9 procent. Bidraget har minskat även för den kunskapsintensiva delen av den danska industrikärnan medan det ökat i de övriga två länderna. Förändringen i bidraget kan bero på förändringar i såväl graden av koncentration som i kunskapsintensiteten inom topp-tio-gruppen. När hänsyn tagits till koncentrationen visar den svenska topp-tio-gruppen den största minskningen i kunskapsintensitet, dvs. i den relativa

andelen kunskapsintensivt förädlingsvärde i gruppens produktion.

Av *Tabell 3* – som sammanfattar vad som skett med industrikärnan i de nordiska länderna – framgår att, med reservation för Finland, kunskapsutvecklingen i de nordiska industrikärnorna i stort följt den utveckling vi kunnat förvänta oss utifrån hypotesen om den strategiska reaktionen på bildandet av EU:s inre marknad. Resultatet ger därvid en alarmerande signal vad gäller den svenska välfärden och bekräftar de farhågor som framkommit på senare tid avseende Sveriges förmåga att hävda sig som värdland för produktion med kunskapsintensiv inriktning.

POLICYSLUTSATSER

Dagens nordiska FDI-siffror inger kanske intrycket att EES-avtalet var tillräckligt för att få de strategiska investeringarna från nordiska företag in i EU att avta och till

Tabell 3. Profiler för de 10 största företagen inom tillverkningsindustrin 1982-92.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Storleken på den totala tillverkningsindustrin som andel av landets BNP	Oförändrad	Minskande	Minskande	Minskande
Real tillväxt jämfört med tillväxten för hela den inhemska tillverkningsindustrin	Lägre	Högre	Högre	Lägre
Graden av internationalisering	Ökande	Ökande	Ökande	Ökande
Graden av koncentration i termer av näringsgrenar	Oförändrad	Oförändrad	Ökande	Minskande
Graden av storlekskoncentration (relativt bidrag till inhemskt förädlingsvärde inom tillverkningsindustrin)	Minskande	Ökande	Ökande	Minskande
Graden av kunskapsbidrag till förädlingsvärdet inom inhemsk tillverkningsindustri	Minskande	Ökande	Ökande	Minskande
Graden av kunskapsintensitet inom gruppen av de 10 största företagen	Ökande	Oförändrad	Minskande	Minskande

Källa: Oxelheim och Gärtner (1994b)

och med leda till ett nettoinflöde till de länder som ännu inte blivit medlemmar. Den ovan refererade regressionsstudien av svenska företag ger en indikation på detta då sista året i undersökningen visar på en klar förändring jämfört med tidigare år. Ett bakslag i Slutslaget om EU-medlemskap skulle dock kunna vrida klockan tillbaka.

I detta sammanhang skall kanske också betonas att de ljusa siffror som kommit under det senaste året vad avser ingående direktinvesteringar till i första hand Sverige i ett välfärdsperspektiv bör tolkas med försiktighet. Utländska företags förvärv av exempelvis svenska företag innebär på kort sikt sannolikt inga nya arbetstillfällen i Sverige. Förvärven är snarare förenade med rationaliseringar och minskningar till följd av köparens uppfattning om hur företaget skall drivas och till följd av att förvärven ofta innebär att några funktioner inom den nya företagsgruppen kommit att dubblas. Vad politikerna måste skapa är ett företagsklimat som stimulerar utländska investerare att bygga nya fabriker eller produktionsfaciliteter, dvs. ett klimat som lockar till sig "greenfield"-investeringar.

De gränsöverskridande investeringarna har i ett globalt perspektiv minskat i omfång under 1990-talets första år på grund av i huvudsak konjunkturella skäl. Om inte den globala kapplöpningen om ingående direktinvesteringar urartar till ett investeringskrig i takt med den ökade arbetslösheten och utlöser den våg av regleringar som inledningsvis diskuterades, kommer 1990-talets andra hälft att bjuda på nya starka flöden. För detta talar bl.a. ett globalt ekonomiskt uppsving, en ökad regionalisering och en ytterligare mognad av den globala kapitalmarknaden.¹⁰ Skall de nordiska länderna lyckas i kampen om investeringarna krävs långsiktighet i de politiska lösningarna. Skall exempelvis Sverige klara av att vända trenden mot en uppgradering av sin industri så att den återfår sin höglöne-/högkompetensprofil krävs en företagsvänlig politik som förmår kunskapsintensiva företag – svenska såväl som utländska – att etablera sig i landet. Att säkra ett svenskt medlemskap i EU är en viktig del i denna politik.

REFERENSER

- Blomström, M., Lipsey, R.E. och Kulchicky, K.** (1988), U.S. and Swedish Direct Investment and Exports i Baldwin, R. (red.): *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Braunerhjelm, P.** (1990): *Svenska industriföretag inför EG 1992*. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut.
- Braunerhjelm, P. och Oxelheim, L.** (1994): Structural Implications of the Investment Response by Swedish Multinational Firms to the EC 1992 Program. Working Paper. Nr. 5. Lund: Institute of Economic Research.
- Kravis, I. och Lipsey, R.E.** (1988): The Effects of Multinational Firms' Foreign Operations on their Domestic Employment. Working Paper. Nr. 2760. New York: National Bureau of Economic Research.
- Lipsey, R.E. och Weiss, M.Y.** (1984): Foreign Production and Exports of Individual Firms. *Review of Economics and Statistics*, vol. 66.
- Oxelheim, L.** (1993): Foreign Direct Investment and the Liberalization of Capital Movements i Oxelheim, L. (red.): *The Global Race for Foreign Direct Investment – Prospects for the Future*. Heidelberg: Springer Verlag.
- Oxelheim, L. och Gärtner, R.** (1994a): Changes in the Production Pattern of Small Outsider Countries as a Response to the EC 1992 Program. Working Paper. Nr. 6. Lund: Institute of Economic Research.
- Oxelheim, L. och Gärtner, R.** (1994b): Small Country Manufacturing Industries in Transition – The Case of the Nordic Region. *Management International Review*. Nr. 4.
- Swedenborg, B.** (1982) *Svensk industri i utlandet. En analys av drivkrafter och effekter*. Stockholm: IUI.

¹⁰ Se Oxelheim (1998).